

Jorma Alastalo

**TILINTARKASTAJIEN AMMATTIEETTISTEN
PERIAATTEIDEN LOUKKAUKSIIN
JOHTANEET RIKKOMUKSET
2000-LUVUN SUOMESSA**

Johtamisen ja talouden tiedekunta
Kandidaatintyö
Joulukuu 2019

TIIVISTELMÄ

Jorma Alastalo: Tilintarkastajien ammattieettisten periaatteiden loukkauksiin johtaneet rikkomukset 2000-luvun Suomessa.

Kandidaatintutkielma

Tampereen yliopisto

Hallintotieteet – Julkinen talousjohtaminen

Joulukuu 2019

Tutkimus käsittelee tilintarkastajien hyvään tilintarkastustapaan kuuluvien ammattieettisten periaatteiden rikkomuksia 2000-luvulla. Tutkimuksen keskeisenä tarkoituksena on pyrkiä kartoittamaan yleisimpiä rikkomusten lajeja sekä muodostaa näiden pohjalta yleispätevä kuva tilintarkastajien ammattieettisyyden tasosta.

Tutkimus toteutettiin aineistolähtöisenä sisältöanalyysinä, jossa käsiteltävän aineiston muodosti Patentti- ja rekisterihallituksen (PRH) sekä tätä edeltäneen Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan toiminnastaan keräämät ratkaisukokoelmat vuosilta 2000-2019. Tutkimuksessa huomattiin, että tilintarkastajien ammattieettisten periaatteiden loukkauksia voitiin luontevasti ryhmitellä kolmen pääluokan alle, joista ehdottomasti suurin muodostui tilintarkastusprosessissa tapahtuneista huolellisuusvirheistä itse tarkastusvaiheessa sekä niistä raportoidessa. Tutkimuksessa kävi myös ilmi, että rikkomusten lukumäärä on vuosina 2017-2018 lähtenyt aiempiin vuosiin verrattuna jyrkkään nousuun, mutta tähän on myös voinut osaltaan vaikuttaa valvonnan keskittäminen PRH:lle, jonka toiminnan tehokkuus ja ratkaisutulkinta ovat saattaneet kiristyä aiempaan verrattuna. Tähän ei kuitenkaan voida tämän tutkimuksen puitteissa antaa suoraa vastausta.

Johtopäätöksenä tutkimuksessa nousi konkreettisesti se, että tilintarkastuksen ammattieettisten periaatteiden noudattaminen on läpi kuluvan vuosikymmenen ollut verrattain hyvällä tasolla, mutta tiettyihin osa-alueisiin olisi syytä kiinnittää tarkempaa huomiota, jotta muutaman viimeisimmän vuoden aikana tapahtunut rikkomusten kasvu saataisiin aisoihin.

Avainsanat: Tilintarkastus, Ammattieettiset periaatteet, Tilintarkastuslautakunta

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla

Sisällys

1 Johdanto ja tutkimuskysymys.....	1
2 Tutkimuksen käsitteellistäminen – Ammattietiikka?	4
2.1 Miksi ammattieettistä ohjeistusta on tarpeen antaa ja valvoa?	5
2.2 Mitkä ovat ammattieettisten periaatteiden normilähteet Suomessa?	6
2.3 Tilintarkastajien ammattieettiset periaatteet	7
Rehellisyys	7
Objektiivisyys	7
Ammatillinen pätevyys ja huolellisuus.....	8
Salassapitovelvollisuus.....	9
Ammatillinen käyttäytyminen	9
2.4 Tilintarkastusvalvonta Suomessa	10
3 Aineistonkeruu ja analyysimenetelmät.....	11
4 Analyysin tulokset.....	13
4.1 Menetelmälliset rikkomukset	16
4.2 Ammattikunnan maineelle haitallinen eettinen toiminta.....	20
4.3 Ammattitaitoon liittyvät epäkohdat	25
5 Tulkinta ja johtopäätökset	27
Lähteet	29

Kuvioluettelo

Kuvio 1: Hyvän tilintarkastustavan normilähteet Suomen tilintarkastajat Ry:tä mukailleen.....	6
Kuvio 2: Analyysissä muodostetut luokat	12
Kuvio 3: Rikkomusten jakaantuminen periaatteiden kesken.....	13
Kuvio 4: Rikkomusten jakautuminen tarkastelujaksolle	14
Kuvio 5: Rikkomusten laadullinen jakauma	15
Kuvio 6: Tarkastusvirheiden jakauma	16
Kuvio 7: Raportointivirheiden kaaviojakauma.....	18
Kuvio 8: Riippumattomuuden laiminlyöntien diagrammijakauma	20
Kuvio 9: Laadunvalvonnan vaikeuttamisen diagrammijakauma.....	22
Kuvio 10: Tilintarkastajan tehtävään sopimattomuuden diagrammijakauma	25

Taulukkoluetelo

Taulukko 1: Esimerkkejä tarkastusvirheistä.....	17
Taulukko 2: Esimerkkejä raportointivirheistä	19
Taulukko 3: Esimerkkejä riippumattomuuden puutteellisesta selvityksestä/valvonnasta	21
Taulukko 4: Laadunvalvonnan vaikeuttamisen ilmentymistapoja	23
Taulukko 5: Muut ammattieettiset loukkaukset	24
Taulukko 6: Tilintarkastajien rikostuomioihin johtaneet syytekohdat	25

1 Johdanto ja tutkimuskysymys

Alati monimutkaistuvampi maailmamme tuntuu hivuttautuneen yhä enemmän yksilön itsekeskeisyyttä korostava suuntaan pitkin 2000-lukua. Sellaiset arvot kuten rehellisyys, oikeudenmukaisuus ja eettisyys toistuvat kyllä paperilla lähes jokaisen länsimaalaisen valtion, suuryrityksen ja liittouman välittämässä viesteissä, mutta valitettavan usein ne tuntuvat jäävän pelkän kauniin sanahelinän asteelle. Kaiken takana on raha, sanotaan. Lisäksi viime vuosina useat erimuotoiset skandaalit niin poliittisilla, uskonnollisilla kuin kaupallisillakin areenoilla ovat arkipäiväistyneet ja saaneet tavallisen kansalaisen menettämään uskoaan ja luottamustaan valtaa käyttävien tahojen päätöksiin ja tekoihin. Perinteinen ajatus siitä, että kehittyneissä teollistuneissa yhteiskunnissa ammattiauktoriteettien voidaan lähtökohtaisesti odottaa nauttivan tavallisen kansalaisen luottamusta, on vaarassa horjua. Tällaisen ammattihenkilön, kuten esimerkiksi lääkärin, juristin tai tilintarkastajan, on katsottu hankkimiensa tietojen ja taitojen sekä eettisen ohjeistuksen ja kurinpidollisten seuraamusten valossa muodostuvan eräänlaiseksi esikuvaksi, johon omaa toimintaa on myös mahdollista peilata (Viitanen 2000 s.1). Mielenkiinto ja myös huoli tilintarkastuksen ammattikunnan eettisestä valveutuneisuudesta on siis asia mitä ei ole hyvä jättää huomiotta.

Tilintarkastuksen sääntely ja tilintarkastukseen kohdistuvat odotukset heijastavat elinkeinoelämässä ilmeneviä toimijoiden tarpeita. Tilintarkastuksen käsite itsessään on muuttumaton, mutta tilintarkastuksen käytännöllinen tulkinta muuttuu yhteiskunnassa vallitsevien eettisten arvojen ja yhteiskunnallisten tilintekovelvollisuutta koskevien arvoasetelmien muuttuessa. (Horsmanheimo, Pasi; Steiner, Maj-Lis 2017 s. 25). Tilintarkastus muodostaakin monella tapaa erityisen ammattikunnan. Sillä on yhteiskunnassa tärkeä tehtävä taloudellisen informaation riippumattomana ja asiantuntevana varmentajana; tarkastajien antamia kertomuksia, lausuntoja ja todistuksia hyödynnetään monenlaisessa päätöksenteossa lähes suoraan. Tämä vaikutusvalta asettaa jokaiselle tilintarkastajalle erityisen vaatimuksen tiedon täsmällisen tarkasta ja ennakkoluulottomasta esittämisestä. Osin tästä syystä tilintarkastajille onkin asetettu lain ja erinäisten yleisohjeiden puitteissa yhteisesti sitovia velvollisuuksia, joiden tavoitteena on turvata toiminnan rehellisyys, oikeudenmukaisuus, systemaattisuus ja valvottavuus. Heidän tulee noudattaa työssään ammattieettisiä periaatteita, hyvää tilintarkastustapaa ja lisäksi on otettava työssä huomioon myös yleinen etu.

Mutta mikä on näiden velvoitteiden ja tarkemmin sanottuna ammattieettisten periaatteiden noudattamisen taso tämän päivän Suomessa ja millaisia uhkakuvia näille on muodostunut? Edellä mainittuja velvoitteita ei voida olettaa noudatettavan ilman varteenotettavia vastuutoimenpiteitä.

Yksi tärkeimmistä yleisen luottamuksen ylläpitäjistä onkin toimivan ja tehokkaan valvontaelimen olemassaolo, joka toiminnallaan varmistaa rikkomusten läpinäkyvän ja oikeudenmukaisen käsittelyn sekä ohjeistuksen päivittämisen vastaisten rikkomusten varalle.

Oma tutkimukseni keskiössä onkin edellisen pohjustuksen kannalta seuraavat tutkimuskysymykset:

- 1) millä tavoin ammattieettisten periaatteiden rikkomukset ovat realisoituneet 2000-luvulla Tilintarkastuslautakunnan ratkaisukäytännön valossa,*
- 2) millainen yleispiirteinen kuva näiden rikkomusten pohjalta muodostuu suomalaisten ammattitilintarkastajien eettisyyden tasosta?*

Tarkoitukseni on kartoittaa aineistolähtöisen sisältöanalyysin keinoin yleisimmät eettisten periaatteiden loukkaukset ja pyrkiä luokittelemaan ne jäsennellysti. Aineisto tutkimuksen pohjaksi muodostuu Patenti- ja rekisterihallituksen (PRH) (sekä aiemmin toiminnassa olleen Kauppakamarin) Tilintarkastuslautakunnan antamista lausunnoista, joissa on otettu kantaa tarpeellisuudesta määrätä tilintarkastajan toiminnan pohjalta seuraamus. Rikkomusten ja niihin reagoimisen kautta voidaan pyrkiä vetämään johtopäätöksiä tilintarkastusalan eettisyyden tasosta Suomessa.

2 Tutkimuksen käsitteellistäminen – Ammattietiikka?

Suurimmalla osalla ihmisistä on varmasti edes jonkinlainen auttava hahmotus *etiikan* käsitteen olemassaolosta, jossa on sen kaikissa olomuodoissa lähtökohtaisesti kysymys oikean ja väärän keskinäisestä suhteesta. Ihmiset kykenevät oman taustansa, elinympäristönsä ja lähellä vallitsevien mielipiteiden mukaisesti muodostamaan omat johtopäätöksensä oikeasta ja väärästä arkipäiväisessä elämässään. Kaikki toiminta ei kuitenkaan ole eettisestä näkökulmasta merkityksellistä, vaan jotta käytöstä voitaisiin tarkastella sen puitteissa, tulee tällä toiminnalla olla lähtökohtaisesti joko positiivinen tai negatiivinen vaikutus muihin ihmisiin tai tekijään itseensä. Eettisen toiminnan tarkastelu kattaa paitsi arkielämän inhimilliset kysymykset, se voidaan myös ulottaa sosiaalisiin toimintoihin, organisaatioihin ja instituutioihin sekä sosiaalisiin, poliittisiin ja taloudellisiin systeemeihin. (Duska & Duska 2003 s. 27)

Näistä systeemeihin ulottuvasta eettisestä tarkastelusta voidaan johtaa myös moderni käsitys ja tarve ammattieettiselle käsitteelle. Ammattihenkilöillä on – kuten todettua – tärkeä strateginen merkitys modernissa yhteiskunnassa: he ovat vastuussa sellaisten erikoispalveluiden tarjonnasta, jotka ovat kysytyjä, tärkeitä ja myös suurta arvostusta nauttavia tavallisen yleisön silmissä. Tämä luo ammattikunnille (lääkärit, juristit, tilintarkastajat, arkkitehdit jne.) vaikutusvaltaa paitsi yhteiskunnan yleisten päämäärien muokkautumisessa, myös erityisesti *ammattillisen työideaalin* käsitteen suhteessa. (Kultgen 1988 s. 9.) He ovat toisin sanoen sivistyksen ja koulutuksen huippuja, johon omaa toimintaa on mahdollista verrata. Näin siis ideaalitulanteessa, jossa kaikki pyrkimykset kohdistuvat vain ja ainoastaan yhteisen hyvän kasvattamiseen.

On kuitenkin otettava huomioon se, että kaikkien ihmisten intressit ja käyttäytymismallit eivät aina ole niin sanotusti *oikeassa suhteessa* muihin ihmisiin nähden. Henkilökohtaiset eettiset näkemykset vastaantuleviin kysymyksiin ja ongelmiin voivat olla hieman erilaiset jo pelkästään omaan työtoveriin nähden. Ammattihenkilöt joutuvat työssään usein kohtaamaan erilaisia konflikteja, joissa vastakkain voivat asettua esimerkiksi velvollisuus ja oma henkilökohtainen vakaumus, kuten lääkäreillä abortin suorittaminen.

Lisäksi korporaatiomaailmassa oikean ja väärän käsite voi hämärtyä eivätkä velvollisuuksien suorittamiseen liittyvät seikat ja mahdollisuudet ole välttämättä suoraviivaiset. Tällaiset tilanteet vaativat analyysin tueksi spesifit ja selkeät periaatteet, jotka ovat ominaiset nimenomaisen ammattikunnan työnkuvaan. Näiden periaatteiden varaan on voitava nojata silloin, kun yleiset eettiset tai moraaliset käytännöt tai ammatillisten alakulttuurien koodistot eivät itsessään tarjoa riittäviä periaatteita (Kultgen 1988 s. 13.) Kullekin ammattikunnalle onkin siis aikojen saatossa muodostettu

kaikkia yhteisesti sitovia normatiivisia raameja, jotka muovaavat ammattihenkilöiden käsitystä omista velvollisuuksistaan ja niiden hyväksyttävästä toteuttamisesta.

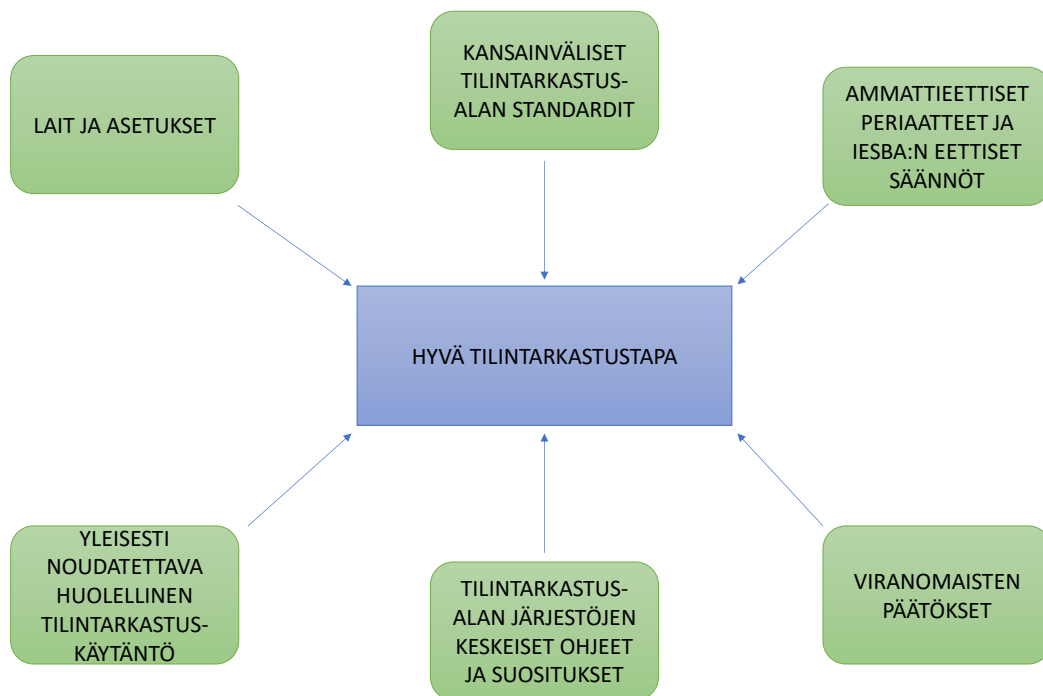
2.1 Miksi ammattieettistä ohjeistusta on tarpeen antaa ja valvoa?

Tilintarkastajan ammatti on vahvasti sidoksissa perinteiseen agenttiteoriaan, jossa yksi entiteetti (päämies) antaa keskinäisellä sopimuksella päätäntävällän tai vallan tiettyyn toimintaan itseään koskeissa asioissa jollekin toisella osapuolelle (agentti) (Jensen & Meckling 1976 s. 308). Agenttiteoria sisältää kuitenkin vahvan epäilyksen siitä, että agentti toimisi aina vain ja ainoastaan päämiehensä edun mukaisesti. Tämä epäily on myös tarpeen ulottaa itse tilintarkastajaan, koska vaikka hänen nimenomainen tehtävänsä onkin varmistaa, että agentti toimii päämiehen ohjeiden ja tarpeiden edellyttämällä tavalla ei hänkään ole täydellinen. Kaikki osapuolet ovat kuitenkin vain ihmisiä, omin intressein ja motiivein. Esimerkiksi Bollom on esittänyt (1988, s. 56), että jokaisen henkilön perimmäinen päämäärä on omien yksilöllisten tarpeiden tyydyttämisen maksimointi ja että useista ihmisistä muodostuvan joukon on tähän päästäkseen työskenneltävä yhdessä. Näin ollen, yleisesti hyväksytyjen normien noudattamisen on katsottu vahvistavan yleisen edun toteutumiseen tähtäävän yhteiskunnan muodostumista, ja ammattieettisen koodiston muotoutuminen aikojen saatossa voidaankin katsoa olevan seurausta tästä yksilökeskeisyyden torjumiseen tähtäävästä sääntelystä.

Ryhmän normien mukaan toimiessaan henkilöllä on silti aina kaksi keskenään kamppailevaa motiivia: eettiset syyt (toisin sanoen ryhmän etu) sekä omat henkilökohtaiset syyt, jotka voivat olla ristiriidassa keskenään. Jos epäeettisen toiminnan varalle on asetettu rangaistuksia, ja kiinnijäämisen uhka on tehty ilmeiseksi, on seurauksena henkilökohtaisten motiivien tappio eettisille pelisäännöille. Näin ollen ainoa tapa varmistaa eettinen toiminta perustuukin valvonnan ja rangaistuksen uhalle. (Bollom 1988, s. 58.) Jos tällainen valvontajärjestelmä puuttuu tai sen toiminta on niin puutteellista, että tilintarkastajat katsovat epäeettisellä toiminnalla saatavan hyödyn ylittävän kiinnijäämisen riskin, on se haitallista koko alan maineelle ja sitä kautta toiminnalle. Näin ollen, mitä tiukemmin havaittuihin epäkohtiin puututaan ja niiden välttämistä ohjeistetaan rangaistusten kautta, sitä paremmin koodiston noudattaminen muuttuu myös yksittäisten tilintarkastajien henkilökohtaiseksi tarpeeksi ryhmän edun rinnalle. Tilintarkastaja voi tällöin olettaa, että koska eettinen toiminta on hänen oman etunsa mukaista, tulee hänen aktiivisesti tehdä toiminnassaan ratkaisuja sen eteen, että mahdollisuudet epäeettiseen toimintaan pysyvät piilossa. (Bollom 1988 s. 58.)

2.2 Mitkä ovat ammattieettisten periaatteiden normilähteet Suomessa?

Tilintarkastukseen kohdistuu normatiivisia velvoitteita monesta eri suunnasta, jotka yhdessä muodostavat ammattikunnalle oleellisen *hyvän tilintarkastustavan*. Tätä tapaa tilintarkastajan on noudatettava tilintarkastuslaissa (TTL) säädettyjä tehtäviään suorittaessaan (TTL 4:3). Hyvä tilintarkastustapa sisältää erilaisia periaatteita ja keinoja (työmenetelmiä, joita huolelliset ammattihenkilöt yleisesti käyttävät ja näiden omaksuttu soveltamiskäytäntö). Hyvä tilintarkastustapa on ennen kaikkea ohjeellinen, mutta sen avulla myös tilintarkastuspalveluiden käyttäjät ja kolmannet osapuolet voivat arvioida tilintarkastajan velvollisuuksien täyttämistä sekä sitä, onko hän ammattiaan harjoittaessaan toiminut asianmukaisesti. (Horsmanheimo & Steiner 2017 s. 154.) Suomen tilintarkastajat Ry on määritellyt kuusi hyvän tilintarkastustavan normilähdettä (kuvio 1).

Kuvio 1: Hyvän tilintarkastustavan normilähteet Suomen tilintarkastajat Ry:tä mukaillen

Huolellisen ammattihenkilön on otettava nämä kaikki velvoittavat normit sekä viranomaisten antamat tulkinnat huomioon omassa toiminnassaan, mutta hyvä tilintarkastustapa perustuu myös aktiiviselle tilintarkastusvalvonnalle, jota suorittaa Patentti- ja rekisterihallitus (PRH) ja sen tilintarkastuslautakunta (kts. 2.4 Tilintarkastusvalvonta suomessa). Tilintarkastuslautakunta tulkitsee hyvää tilintarkastustapaa ennen kaikkea ammattieettisten periaatteiden noudattamisen kautta arvioimalla sitä, miten ammatillista harkintaa soveltava huolellinen ammattihenkilö on kussakin yksittäistapauksessa toiminut ja onko tämä toiminta kaikkia yhtenäisesti velvoittavien säädösten valossa ollut hyväksyttävää.

Tutkimuksessa tarkastelun kohteena olevat ammattieettiset periaatteet ovat myös usean eri normilähteen muodostama kokonaisuus. Ensinnäkin tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan on ”suoritettava tässä laissa tarkoitetut tehtävät ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja huolellisesti yleinen etu huomioon ottaen.” (TTL 4.1 §). Laki ei sinällään itse avaa näiden velvoitteiden sisältöä, mutta TTL 3:3:ssä annetaan velvoite noudattaa ”...unionissa sovellettavaksi hyväksytyjä tilintarkastusstandardeja.” Konkreettisempaa ohjeistusta periaatteiden sisältöön saadaan kansainväliseltä tilintarkastajaliitolta IFAC:lta, joka on vastuussa *kansainvälisistä tilintarkastusalan standardeista (International Standards on Auditing, yleisesti lyhennettynä ISA)*. IFAC:n yhteydessä toimii lisäksi IESBA-komitea (*The International Ethics Standards Board for Accountants*), joka laatii ja julkaisee ”Eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille” (*Code of Ethics for Professional Accountants*). On huomionarvoista, että vaikka ISA-standardit ovat laajasti käytössä Suomessa ja ovat olennainen osa hyvää tilintarkastustapaa, EU:ssa ei ole vielä hyväksytty sitovalla tavalla yhtään ISA-standardia, joihin TTL 3:3:ssä viitataan (Horsmanheimo, Pasi; Steiner, Maj-Lis 2017 s. 160-161).

2.3 Tilintarkastajien ammattieettiset periaatteet

IESBA:n tilintarkastusammattilaisille osoitetut eettiset säännöt poikkeavat vain vähän tilintarkastuslaissa mainituista periaatteista (vain ammatillisen käyttäytymisen vaatimusta ei suoraan esitetä laissa) ja kuten todettua, ne antavat kuvailevampaa ohjeistusta periaatteiden sisällöstä. IESBA:n eettiset säännöt sisältävät seuraavat periaatteet: rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus ja ammatillinen käyttäytyminen.

Rehellisyys

Tilintarkastajan tulee olla kaikissa ammattiin liittyvissä suhteissa ja liikesuhteissa suora ja rehellinen. Rehellisyys edellyttää tasapuolisuutta ja totuudenmukaisuutta. Ammattitilintarkastaja ei saa tietoisesti olla tekemisissä raporttien, palautusten, kommunikaation tai muiden vastaavan informaation kulun kanssa, jonka hän katsoo sisältävän väärää tai harhaanjohtavaa tietoa taikka lausuntoja tai informaatiota, joka on annettu hätiköiden tai jonka voidaan katsoa laiminlyövä tai peittävän tarpeellisen tiedon saannin. (IESBA Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2018 s. 21).

Objektiivisuus

Tilintarkastajan on kaikessa ammattiinsa liittyvässä toiminnassaan varmistettava, että hänen ammatillinen tai liiketoimintaan liittyvä harkintansa eivät vaaranna ennakkoluuloista, eturistiriidoista tai toisten liiallisesta vaikutuksesta johtuen. Jos jokin olosuhde tai vaihtoehtoisesti osapuolten välinen

suhde ammatillisessa toiminnassa voi vaikuttaa tähän harkintaan, on tällaiseen toimintaan ryhtyminen häneltä kiellettyä. (IESBA 2018 s. 21.)

Tilintarkastajan objektiivisuuteen liittyy myös olennaisesti *riippumattomuuden* käsite. Kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaan on yleisen edun ja eettisten sääntöjen mukaista, että ammatissa toimivat tilintarkastusammattilaiset ovat toiminnassaan riippumattomia. Riippumattomuus koostuu kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaan kahdesta osa-alueesta, jotka ovat *mielen riippumattomuus* ja *näkyvä riippumattomuus*. Mielen riippumattomuus tarkoittaa tilintarkastajan henkilökohtaista asennoitumista, joka mahdollistaa johtopäätöksen esittämisen ilman harkintaa vaarantavia vaikutuksia. Mieleltään riippumattoman henkilön voidaan katsoa toimivan työssään rehellisesti, objektiivisesti ja ammatillinen skeptisyys säilyttämällä. Näkyvä riippumattomuus liittyy vastaavasti nimensä mukaisesti siihen, miten tilintarkastajan toimet näyttäytyvät ulospäin. Tilintarkastajan tulee välttää kaikkien sellaisia merkittäviä seikkoja ja olosuhteita, jotka voisivat saada järkevän ja asiaa tuntevan kolmannen osapuolen tekemään johtopäätöksen, että tilintarkastustiimin jäsenen tai tilintarkastusyhteisön rehellisyys, objektiivisuus tai ammatillinen skeptisyys on vaarantunut. (IESBA 2018 s. 119-120.)

Ammatillinen pätevyys ja huolellisuus

Tilintarkastajalla on velvollisuus pitää ammatilliset tietonsa ja taitonsa vaadittavalla tasolla, sekä toimittava tunnollisesti ja sovellettavien ammatillisten standardien (ynnä muun relevantin lainsäädännön) mukaisesti. Tämä sisältää velvoitteet 1) palvella asiakkaita omaa ammatillista harkintakykyään käyttäen, 2) tiedostaa ja ymmärtää relevantit tekniset, ammatilliset sekä kaupalliset kehityskulut, jotka vaikuttavat ammatillisiin valmiuksiin ja 3) toteuttaa annetut tehtävät huolellisesti, perusteellisesti ja aikaa haaskaamatta. Periaatetta noudattaessaan tilintarkastusammattilaisen on myös ryhdyttävä kohtuullisina pidettäviin toimiin varmistuakseen siitä, että hänen valvonnassaan toimivilla henkilöillä on asianmukainen koulutus ja heidän valvontansa on riittävää. (IESBA 2018 s. 22.)

Tässä tutkimuksessa periaate on soveltuvissa kohdissa päätetty erottaa kahdeksi osaksi. Niissä kohdissa missä ei niinkään ole ollut kyse tarkastustyöhön liittyvistä muoto- tai menettelyseikoista tahi aikamääreistä, on luokittelussa päätetty jättää huolellisuus pois ja käytetty ainoastaan ammatillisen pätevyyden periaatetta (esim. tapauksissa, joissa on ollut kyse laaduntarkastuksen puutteista). Ratkaisulla pyritään paremmin erottelemaan eri luokista nousevia tuloksia.

Salassapitovelvollisuus

Tilintarkastajan on työssään pidettävä kaikki ammattiinsa liittyvien suhteiden ja liikesuhteiden perusteella saatu tieto luottamuksellisena. Poikkeuksen salassapitovelvollisuuteen muodostavat lain vaatimat tilanteet (kuten tietojen luovuttaminen oikeuskäsittelyn tueksi tai väärinkäytöksen ilmiantamiseksi) tai lain sallimat tilanteet (kuten tietojen luovuttaminen asiakkaan suostumuksella tai virallisen ammatillisen toimielimen velvoittamana taikka teknisten ja ammatillisten standardien noudattamiseksi).

Salassapitovelvollisen tiedon luovuttamista koskevassa harkinnassa on otettava huomioon mm. se, että kenelle tietojen luovuttamisesta voi aiheutua harmia (ml. kolmannet osapuolet) ja onko kaikki relevantti informaatio tiedossa ja todennettu mahdollisuuksien mukaan oikeaksi. Velvollisuus periaatteen noudattamiseen jatkuu vähintään asiakkaan ja työnantajaorganisaation suhteen ajan, mutta tilintarkastaja ei saa esim. työpaikkaansa vaihtaessa hyödyntää tai ilmaista mitään ammatti- tai liikesuhteiden perusteella aiemmin hankittua luottamuksellista tietoa uudessa toimessaan. (IESBA 2018 s. 22-23.)

Ammatillinen käyttäytyminen

Tilintarkastajan on noudatettava relevantteja säädöksiä ja määräyksiä sekä vältettävä kaikkea ammattikunnan mainetta (ja ammattieettisiä peruseriaatteita) heikentävää toimintaa. Tällaiseksi toiminnaksi voidaan lukea sellainen toiminta, jonka asioihin perehtynyt kolmas osapuoli voi ymmärtää haittaavan ammattikunnan mainetta. Markkinoidessa tai muulla tavoin mainostaessa ammattiaan on tilintarkastajan kiellettyä esittää liioiteltuja lausuntoja tarjotuista palveluista, tai tilintarkastajan pätevyydestä/kokemuksesta sekä väheksyviä tai perusteettomia vertailuja toisten työhön liittyen. (IESBA s. 24-25.)

2.4 Tilintarkastusvalvonta Suomessa

Suomessa tilintarkastuksen yleinen valvontavastuu on keskitetty Patentti- ja rekisterihallitukselle (PRH) vuodesta 2016 lähtien. Aiemmin valvonnasta vastasi Keskuskaupakamarin tilintarkastuslautakunta TILA ja mahdollisista tilintarkastajan hyväksymisen peruuttamisista valtion tilintarkastuslautakunta VALA. Valvonta käsittää sekä *ennakoivan* eli pääasiallisesti laadunvarmistuksen valvonnan, että *jälkikäteisen* eli yksittäistapauksia koskevien epäkohtien ratkaisemisen. Laadunvarmistuksen valvonnan tavoitteena on varmistua siitä, että 1) tilintarkastaja ja tilintarkastusyhteisön oma laadunvalvonta toimii asianmukaisesti, 2) tilintarkastustyö on suoritettu lain säännöksiä ja hyvää tilintarkastustapaa noudattaen sekä 3) tarpeellinen määrä tilintarkastusevidenssiä on hankittu tehtyjen johtopäätösten ja annetun tilintarkastuskertomuksen tueksi. Laadunvalvontaa suoritetaan vähintään joka kolmas vuosi yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä, kuten pörssi tai vakuutusyhtiöitä tarkistaville tilintarkastajille ja vähintään kuuden vuoden välein muiden yhteisöjen tilintarkastajille. (PRH: Tilintarkastuksen laatu, 2019.)

Tilintarkastusvalvonnan jälkikäteistä valvontaa suorittaa toiminnassaan itsenäinen tilintarkastuslautakunta, jonka tehtäviin kuuluu mm. tilintarkastuksen yleinen ohjaus ja kehittäminen, varoitusten/huomautusten antaminen ja hyväksymisen peruuttaminen sekä oikaisuvaatimukseen ja muutoksenhakuun liittyvät ratkaisut. Tilintarkastuslautakunta ottaa tilintarkastajan toiminnan tarkastelunsa alle pääosin kanteluiden tai muiden yhteydenottojen perusteella, mutta sillä on myös oma-aloitteinen oikeus ottaa asia käsittelyyn, jos siihen katsotaan olevan aiheutta. Lautakunta voi oman harkintansa mukaan päättää onko tutkittavassa asiassa aiheellista määrätä seuraamus, joita ovat: *huomautus, varoitus, hyväksymisen peruuttaminen, määräaikainen kieltä toimia tilintarkastajana, kieltä toimia hallintoelimen jäsenenä tilintarkastusyhteisössä ja seuraamusmaksu.* (PRH: Tutkinnat ja kantelut, 2019.)

Tilintarkastuslautakunnan toimivalta kattaa ainoastaan toiminnan lainmukaisuuden ja hyvän tilintarkastustavan noudattamisen tutkimisen, eikä sillä ole oikeutta lausua tarkastuskohteen tai kantelijan oikeuksista, velvollisuuksista tai toiminnasta. Lautakunta ei myöskään voi määrätä vahingonkorvauksia tai määrätä tekemään puutteellista tilintarkastusta uudelleen. Tilintarkastuslautakunnan ratkaisuilla on käytäntöä ohjaavaa merkitystä, sillä ne antavat tulkintoja hyvän tilintarkastustavan vaatimuksista. On kuitenkin muistettava, että jokainen tapaus on yksilöllinen, eikä näin ollen ratkaisuja luettaessa voida vetää selkeitä universaaleja toimintaohjeita. (PRH: Tutkinnat ja kantelut, 2019.)

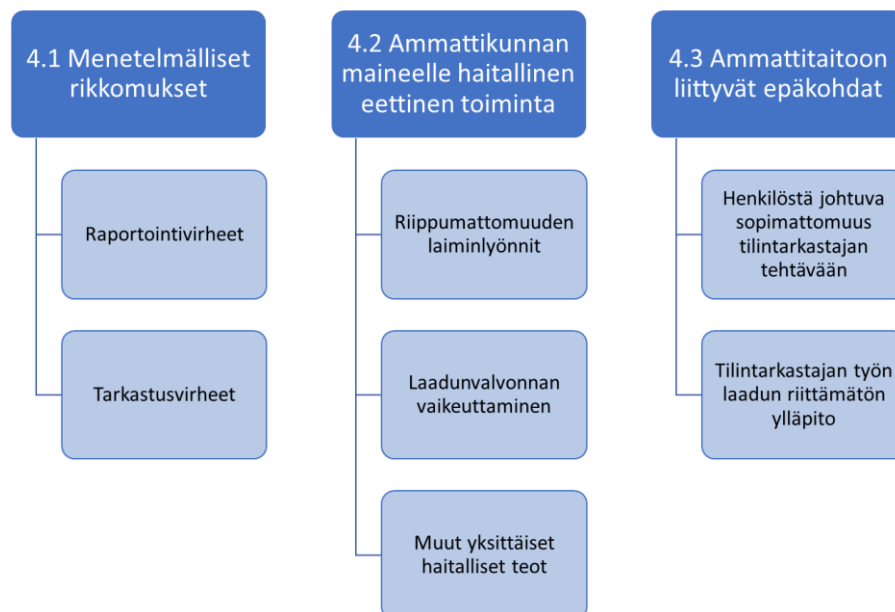
3 Aineistonkeruu ja analyysimenetelmät

Tutkimuksen aineisto kerättiin loka-marraskuussa (2019) Patentti ja rekisterihallituksen tilintarkastusvalvonnan verkkosivuille kootuista tilintarkastuslautakunnan yksittäisistä ratkaisuksista ja ratkaisukokoelmista vuosilta 2004-2019. Viimeisin ratkaisu, joka tutkimukseen ehti mukaan, oli annettu 25.6.2019. Vuotta 2004 vanhempia ratkaisuja ei ollut verkkosivujen tietokannassa saatavilla ja ne (vuodet 2000-2003) jouduttiin erikseen pyytämään sähköpostin välityksellä. Jokainen ratkaisu käytiin erikseen läpi ja koottiin Excel-tiedostoon, jossa otoskooksi muodostui lähes kahdenkymmenen vuoden ajalta 194 annettua ratkaisua. Aineistoa kerätessä pyrittiin alustavasti Tilintarkastuslautakunnan antamien perusteluiden sekä kansainvälisten tilintarkastusstandardien käyttämien sanamuotojen perusteella vastamaan luokittelua myöhemmin helpottaviin kysymyksiin: *mikä on ollut rikkomus, mitä periaatetta/periaatteita on tapauksessa selkeimmin rikottu ja mikä yläkäsite kuvaisi parhaiten annettua seuraamusta*. Luokittelussa pyrittiin johdonmukaiseen ryhmittelyyn edellä mainittujen sanamuotojen yms. perusteella, mutta tästä huolimatta on muistettava, että luokittelu on subjektiivinen tälle tutkimukselle. Aineistoa peratessa kävi ilmi, että kaksi lausuntoa oli annettu täysin ruotsin kielellä ja koska toisesta ei ollut saatavissa edes suomenkielistä tiivistelmää, jouduttiin yhdessä tapauksessa turvautumaan kääntäjän apuun.

Tälle kerätylle aineistolle suoritettiin aineistolähtöinen sisältöanalyysi, jota Miles ja Huberman (1994) kuvaavat karkeasti kolmevaiheiseksi prosessiksi: 1) *redusointi* (aineiston pelkistäminen), 2) *klusterointi* (aineiston ryhmittely) ja 3) *abstrahointi* (aineiston käsitteellistäminen) (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122). Redusoinnissa aineistoista karsitaan tutkimukselle epäoleellinen osa pois ja tässä nimenomaisessa tapauksessa se toteutettiin rajaamalla tutkimuksen aineistosta pois sellaiset tapaukset, jotka eivät vastanneet analyysikysymykseen ”Millä eri tavoin ammattieettisiä periaatteita on rikottu?”. Näin ollen aineistosta seulottiin ne tapaukset, joissa Tilintarkastuslautakunta ei ollut katsonut olleen aiheita antaa seuraamusta eli rikkomusta ei heidän näkökulmastaan ollut tapahtunut tai he eivät olleet toimivaltaisia asian suhteen. Lisäksi ne tapaukset, joissa oli ollut kysymys muutoksenhausta aiemmin annettuun ratkaisuun ja esitykset tilintarkastajan hyväksymisen peruuttamiseksi, jotka oli hylätty jätettiin myös aineiston ulkopuolelle. Seulonnan jälkeen ratkaisujen määrä, joissa voitiin katsoa tapahtuneen ammattieettisten periaatteiden loukkauksia, oli 113. On kuitenkin huomioitava, että useissa tapauksissa oli rikottu useampaa periaatetta samanaikaisesti ja näin ollen myös rikkomuksia oli enemmän kuin itse ratkaisuja. Tämä jäljelle jäänyt aineisto jaoteltiin sen jälkeen rikkomusten kuvausten perusteella omiin ryhmiinsä *mind-map* karttoina, joiden yläkäsitteenä toimivat alustavasti rikotut ammattieettiset periaatteet.

Analyysin seuraavassa vaiheessa eli *klusteroinnissa* aineistosta koodatut alkuperäisilmaukset käydään läpi tarkasti, ja aineistosta etsitään samankaltaisuuksia ja/tai eroavaisuuksia kuvaavia käsitteitä. Samaa ilmiötä kuvaavat käsitteet ryhmitellään ja yhdistetään eri luokiksi, joista muodostuvat alaluokat. Alaluokat nimetään luokan sisältöä kuvaavalla käsitteellä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 124). Tutkimuksessa päädyttiin *mind-map* -tyylisen klusteroinnin seurauksena muodostamaan seitsemän (7) alaluokkaa: raportointivirheet, tarkastusvirheet, henkilöstä johtuva sopimattomuus tilintarkastajan ammattiin, laadunvalvonnan vaikeuttaminen, tilintarkastajan työn laadun riittämätön ylläpito, riippumattomuuden laiminlyönnit ja muut ammattikunnan mainetta alentavat yksittäiset teot.

Analyysin kolmas vaihe on *abstrahointi*, jossa erotetaan tutkimuksen kannalta olennainen tieto ja valikoidun tiedon perusteella muodostetaan teoreettisia käsitteitä. Abstrahoinnissa edetään alkuperäisdatan käyttämistä kielellisistä ilmauksista teoreettisiin käsitteisiin ja johtopäätöksiin. Abstrahointia jatketaan yhdistelemällä luokituksia niin kauan, kuin se aineiston sisällön näkökulmasta on mahdollista (Tuomi & Sarajärvi 2018, 125). Tässä tutkimuksessa päädyttiin muodostamaan alaluokkien kuvausten perusteella niitä parhaiten yhdistävät kolme yläkäsitettä: *menetelmälliset rikkomukset* (jonka alle sijoitettiin raportointi- ja tarkastusvirheet), *ammattikunnan maineelle haitallinen eettinen toiminta* (johon puolestaan yhdistettiin riippumattomuuden laiminlyönti, laadunvalvonnan vaikeuttaminen ja muut ammattikunnan mainetta alentavat yksittäiset teot) ja *ammattitaitoon liittyvät epäkohdat* (henkilöstä johtuva sopimattomuus tilintarkastajan tehtävään ja tilintarkastajan työn laadun riittämätön ylläpito) (kuvio 2).

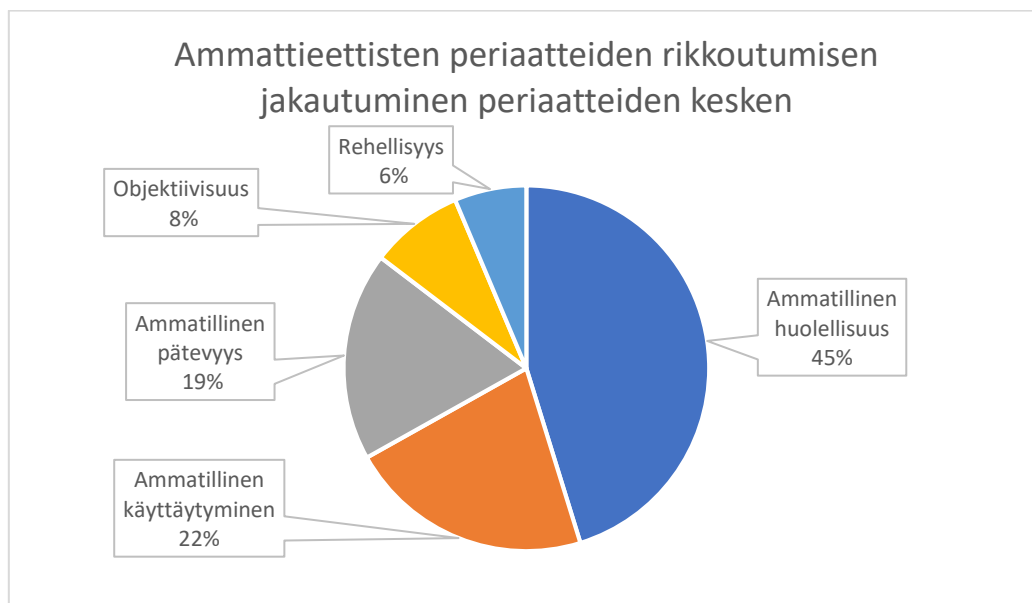

Kuvio 2: Analyysissä muodostetut luokat

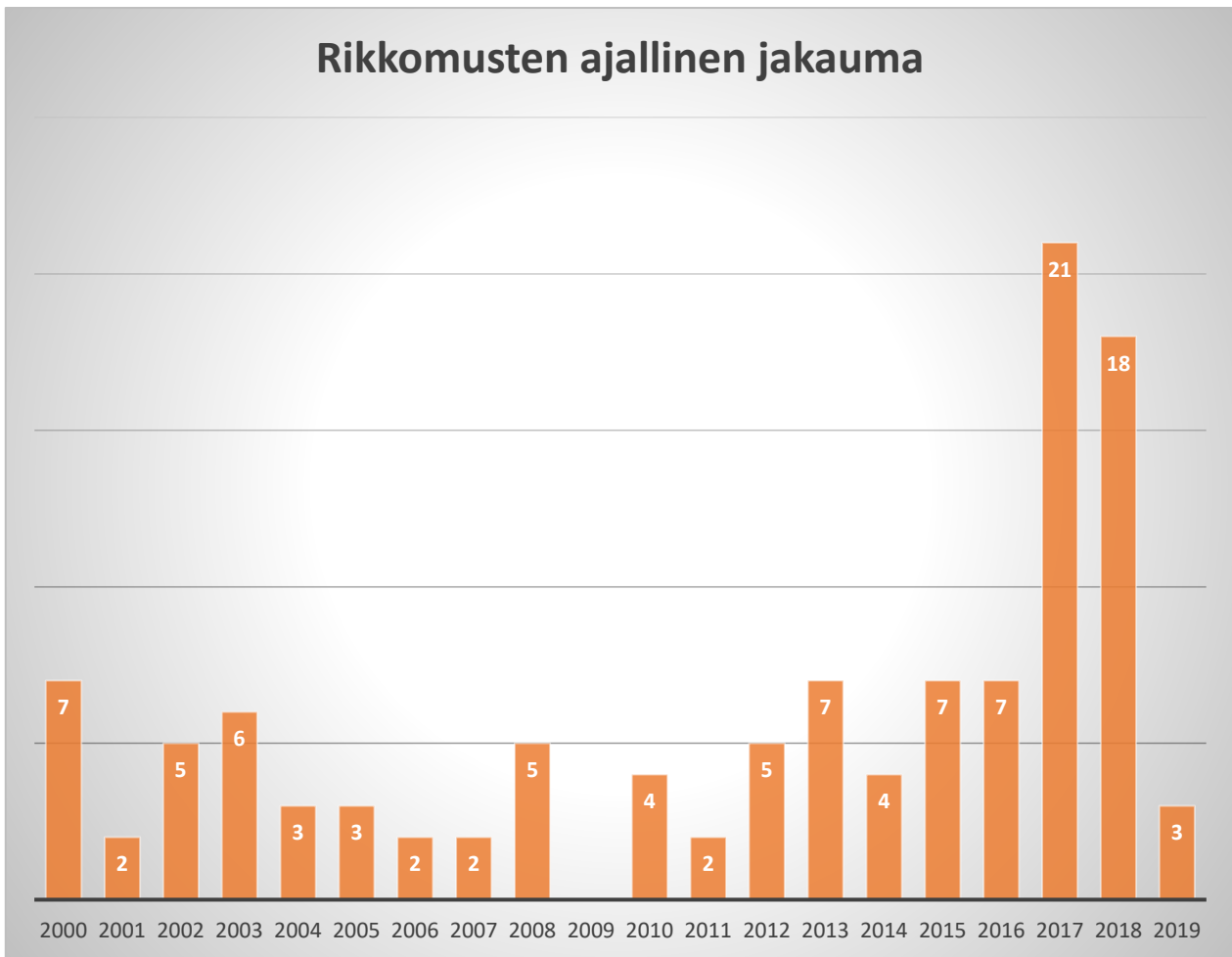
4 Analyysin tulokset

Aineiston perusteella nousi esiin monia erilaisia, mutta monella tapaa myös toistuvia eettisten periaatteiden rikkomuksia, joiden lopullinen lukumäärä oli 143 kappaletta. Huomattavaa oli, että harvassa tapauksessa oli kysymys vain yhdestä rikkomuksesta kerrallaan. Päinvastoin tutkimuksessa kävi selkeästi ilmi, että usein yhdessä tapauksessa oli saatettu rikkoa tosin vain yhtä periaatetta, mutta tuossa tapauksessa saattoi olla tapahtuneen useita erimuotoisia rikkomuksia, jotka voitiin sitten jakaa eri rikkomusluokkiin. Tästä johtuen tapauksia, joissa on rikottu periaatetta/periaatteita on lukumäärällisesti vähemmän (113), kuin itse rikkomuksia. Tutkimuksessa on koostettu aineistokeruuvaiheessa tapahtuneen luokitteluiden perusteella havaittujen ammattieettisten periaatteiden rikkomusten jakautuminen eri periaatteiden kesken (kuvio 3) sekä myös periaatteiden rikkoutumistapausten jakautuminen tarkastelujaksolle (kuvio 4).

Selkeä enemmistö periaatteiden rikkomuksista on kohdistunut *ammattilliseen huolellisuuteen* (45%), johon liittyvistä rikkomuksista käytännössä kaikki ovat tapahtuneet joko itse tarkastustyössä tai siitä raportoimisen yhteydessä (kts. luku 4.1 Menetelmälliset rikkomukset). Rikkomusten ajallisessa jakautumisessa on huomattavina seikkoina pantava merkille se, että vuonna 2009 ei havaittu tapahtuneen yhtään ainoata rikkomusta, jossa tilintarkastuslautakunta olisi katsonut aiheelliseksi langettaa seuraamuksen ja toisaalta vuosina 2017-2018 on tapahtunut selkeä piikki rikkomusten lukumäärässä. Erikoinen yksityiskohta periaatteiden välillä oli se, että *salassapidon* periaatetta ei havaittu rikotun yhtään ainuttakaan kertaa kyseisen tarkastelujakson aikana.

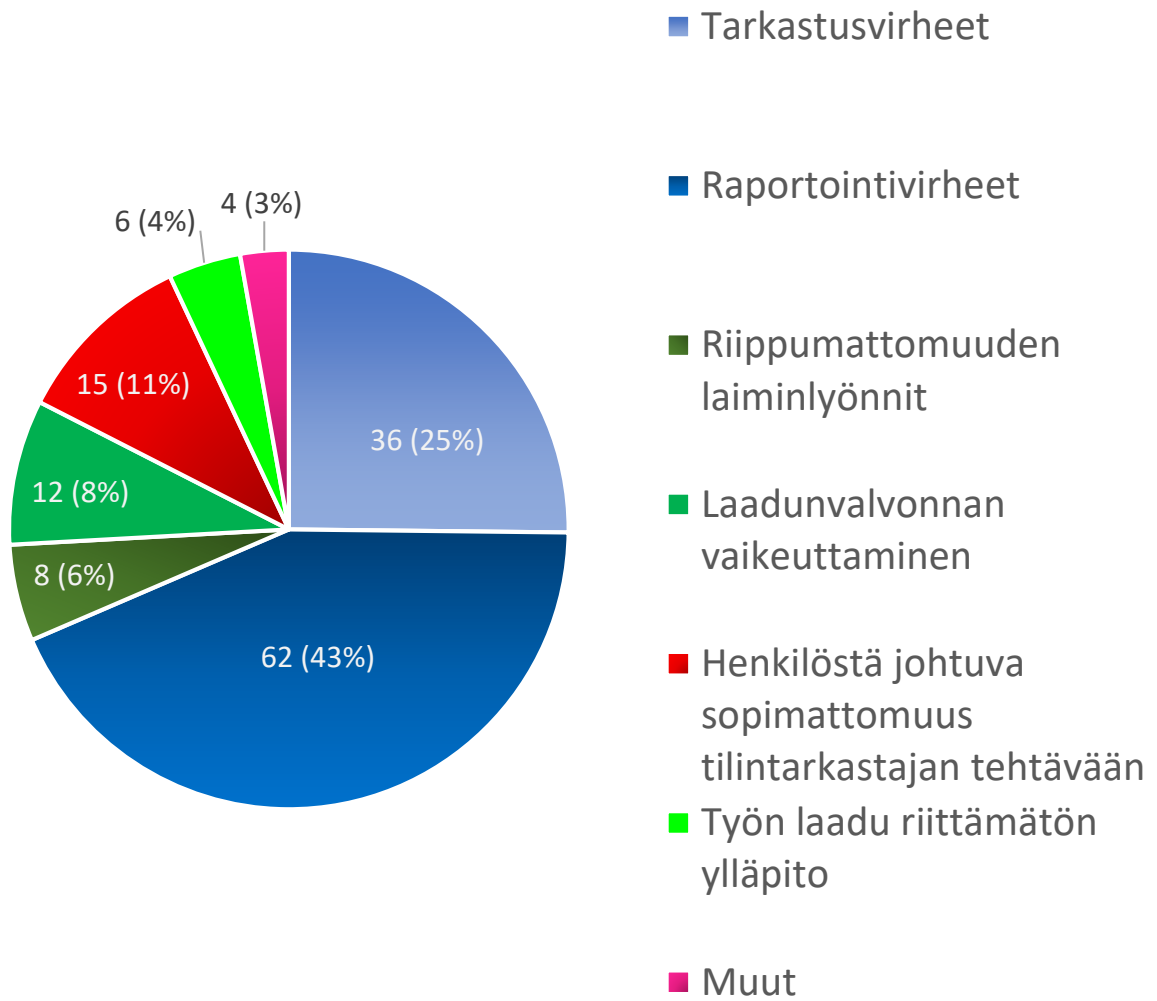
Kuvio 3: Rikkomusten jakaantuminen periaatteiden kesken

Kuvio 4: Rikkomusten jakautuminen tarkastelujaksolle

Analyyysin tulokset jaettiin – kuten todettua – kolmeen yläluokkaan (*menetelmälliset rikkomukset, ammattikunnan maineelle haitallinen eettinen toiminta ja ammattitaitoon liittyvät epäkohdat*) ja seitsemään alaluokkaan (*raportointivirheet, tarkastusvirheet, riippumattomuuden laiminlyönnit, laadunvalvonnan vaikeuttaminen, henkilöstä johtuva sopimattomuus tilintarkastajan tehtävään, tilintarkastajan työn laadun riittämätön ylläpito ja muut ammattikunnan mainetta alentavat yksittäiset teot*). Tässä tutkimuksessa havaittujen 143 rikkomuksen jakautuminen eri rikkomusluokkien välille on havainnollistettu jäljempänä (kuvio 5). Saman yläluokan alle kuuluvat luokat on pyritty kuvaamaan samankaltaisilla väreillä (sininen/vihreä/punainen) hahmottamisen helpottamiseksi. Seuraavaksi jokainen luokka käsitellään vielä yksityiskohtaisemmin.

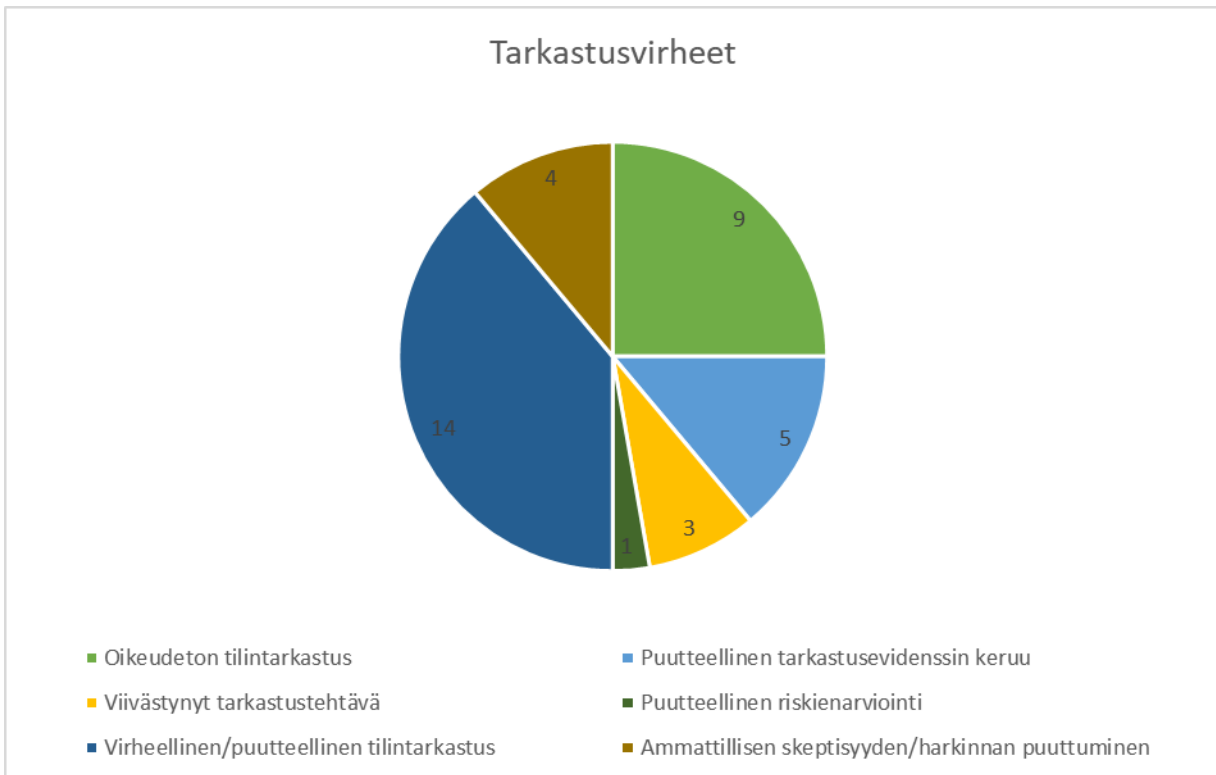
Rikkomusten laadun jakauma

Kuvio 5: Rikkomusten laadullinen jakauma

4.1 Menetelmälliset rikkomukset

Menetelmälliset rikkomukset muodostivat kahdessa alaluokassaan ehdottoman leijonaosan tilintarkastajien työssä tapahtuneista eettisten periaatteiden rikkomuksista. Tarkalleen ottaen 98 kappaletta 143:sta erotellusta rikkomuksesta asettui tähän ryhmään. Ensinnäkin *tarkastusvirheet* kuvaa sanansa mukaisesti niitä tapauksia, joissa tarkastuslautakunta on löytänyt jotakin moittimisen arvoista tilintarkastajan käytännöistä itse tarkastustehtävää suorittaessaan. Tutkimuksessa näitä tarkastusvirheitä löytyi 36 kappaletta (kuvio 6).

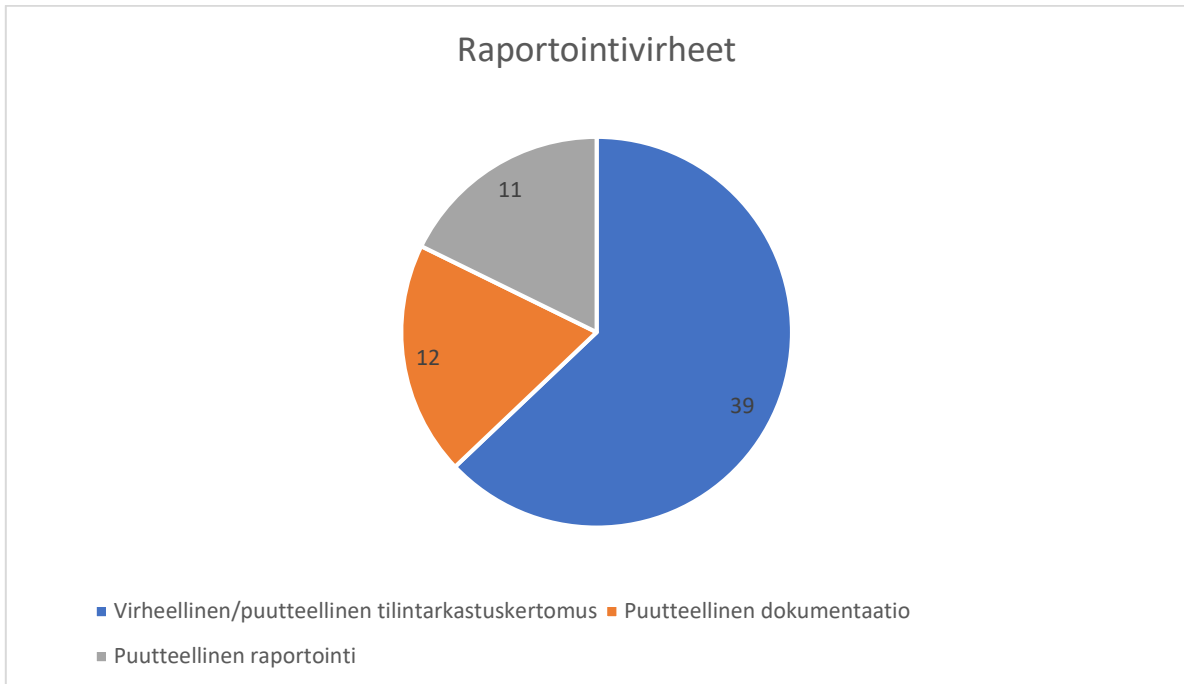
Kuvio 6: Tarkastusvirheiden jakauma

Kuten kuviosta voidaan todeta, suurimmat tarkastukseen liittyvät virheet ovat ilmenneet itse tarkastuksen käytännön suorittamisessa ja tilintarkastusoikeuden varmistamisen kanssa. Kaikkia yksittäisiä rikkomuksia olisi tarkoituksetonta eritellä tutkimuksen puitteissa, mutta yleisimmin esiintyviä rikkomuksia kussakin alaluokassa on pyritty havainnollistamaan esimerkein (taulukko 1).

Taulukko 1: Esimerkkejä tarkastusvirheistä

Rikkomus (lukumäärä)	Esimerkkejä ilmentymistavoista
Oikeudeton tilintarkastus (9)	<ul style="list-style-type: none"> Jätetty varmistamatta, että on tosiasiallisesti tullut itse asianmukaisesti valituksi tilintarkastustehtävään. Ei ole varmistettu, että alaisuudessa toimivalla henkilöllä on riittävä pätevyys toimia tilintarkastajana. Tilintarkastus on ollut oikeudeton riippumattomuuden vaarantumisen yhteydessä (oman omistuksen tarkistaminen).
Viivästynyt tarkastustehtävä (3)	<ul style="list-style-type: none"> Ei ole riittävästi arvioitu omia edellytyksiä suoritua tarkastustehtävästä kohtuullisessa ajassa. Ei ole allokoitu tarpeeksi resursseja tarkastustehtävän suorittamiseen.
Virheellinen/puutteellinen tilintarkastus (14)	<ul style="list-style-type: none"> Jätetty jokin olennainen osa tarkastamatta tai sen tarkistaminen on ollut puutteellista.
Puutteellinen tarkastusevidenssin keruu (5)	<ul style="list-style-type: none"> Omien johtopäätösten tueksi ei ole hankittu riittävästi sitä tukevaa tarkastusevidenssiä.
Puutteellinen riskienarviointi (1)	<ul style="list-style-type: none"> Tapauksessa oli jätetty selvittämättä tarkastettavan yhtiön rahoituksen riittävyyden riskit.
Ammatillisen skeptisyyden/harkinnan puuttuminen (4)	<ul style="list-style-type: none"> Ei ole riittävästi harkittu edellytyksiä suorittaa tarkastusta hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Liiallinen luotto yhtiön antamiin johdannaisten esitietoihin.

Toinen menetelmällisten rikkomusten osa-alue *raportointivirheet*, koostui puolestaan 62 rikkomuksesta (kuvio 7).

Kuvio 7: Raportointivirheiden kaaviojakauma

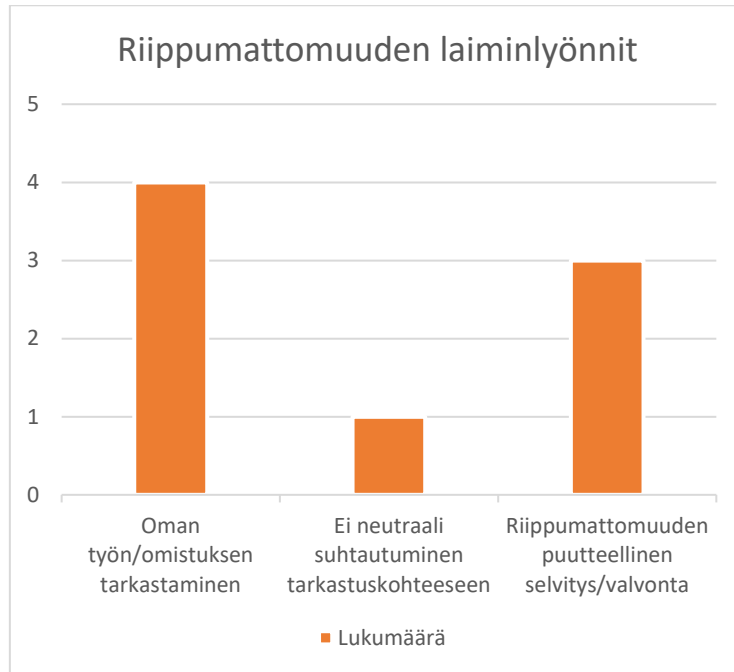
Tutkimuksessa havaittiin, että suurin osa tilintarkastajien raportoinnissa tapahtuvista virheistä realisoituu liian puutteellisena tai virheellisenä tilintarkastuskertomuksena, joiden yleisimpiä ilmentymistapoja on koottu yhteen jäljempänä (taulukko 2). Virheellinen/puutteellinen tilintarkastuskertomus oli samalla koko aineiston yleisin eettisten periaatteiden rikkomus.

Taulukko 2: Esimerkkejä raportointivirheistä

Rikkomus (lukumäärä)	Esimerkkejä ilmentymistavoista
Virheellinen/puutteellinen tilintarkastuskertomus (39)	<ul style="list-style-type: none"> • Ei ole havaittu, että tilinpäätöstä ei oltu laadittu sovellettavan normiston mukaisesti. • On jätetty lausumatta jostakin olennaisesta asiasta (kuten konsernivalvonnasta tai toimintakertomuksesta) tai lausunnon tueksi ei ole esitetty riittävästi evidenssiä. • Liian ehdottomien tai lakiin perustumattomien lausuntojen esittäminen. • Tilintarkastaja ei ole maininnut, että budjetti on ylittynyt.
Puutteellinen dokumentaatio (12)	<ul style="list-style-type: none"> • Dokumentoinnin pohjalta ei voi tosiasiallisesti arvioida suoritettujen tarkastustoimenpiteiden tai tarkastuksessa suoritettujen ratkaisujen asianmukaisuutta.
Puutteellinen raportointi (11)	<ul style="list-style-type: none"> • Virheellisen tarkastusraportin antaminen (ei ole huomattu olennaisia virheitä esim. palkkojen tilityksessä). • Olennaisen asian raportoimatta jättäminen (esim. johdannaissopimusten vaihtoehtoinen arvostustapa). • Raportointivelvollisuus johdolle (asiamiehen tekemistä hankinnoista) on laiminlyöty.

4.2 Ammattikunnan maineelle haitallinen eettinen toiminta

Ammattikunnan maineelle haitallisen eettisen toiminnan ensimmäisenä alaluokkana käsittelen *riippumattomuuden laiminlyönnit*, johon liittyviä rikkomuksia havaittiin tutkimuksessa 9 kappaletta.

Kuvio 8: Riippumattomuuden laiminlyöntien diagrammijakauma

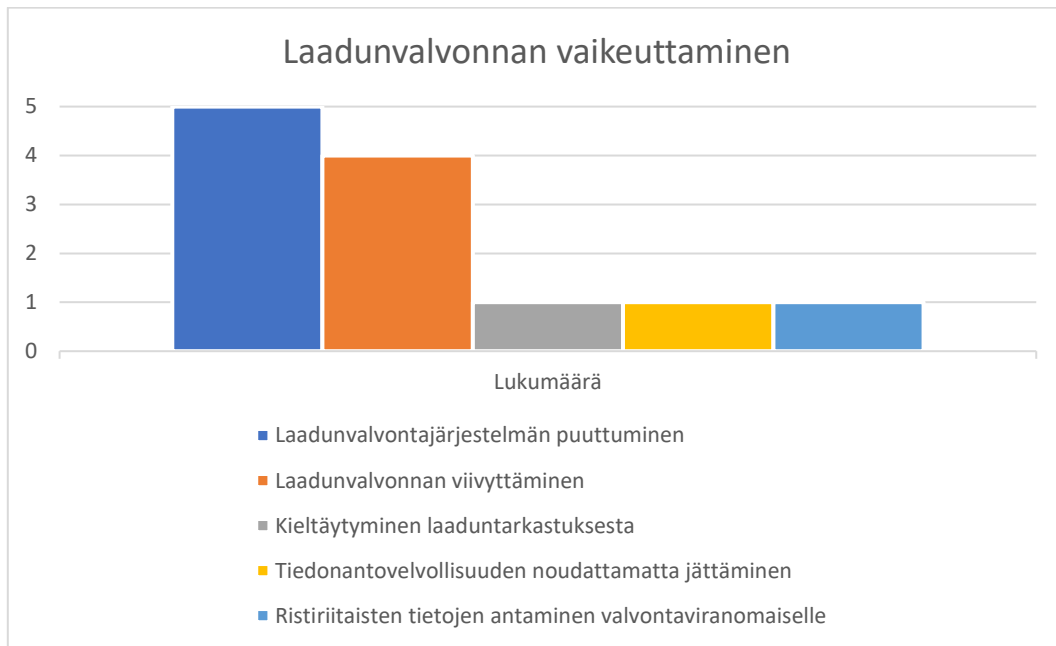
Epäselvyyksiä tilintarkastajien riippumattomuuden varmistamisessa (kuvio 8) ovat pääosin aiheuttanut *oman tilintarkastustyön hyväksyminen* (esimerkiksi tarkastuskohteen hallituksen puheenjohtajan ominaisuudessa), tarkastuksen suorittaminen sellaisessa tilanteessa, jossa tarkastajalla itsellään on jokin *omistussuhde kyseiseen kohteeseen* sekä *riippumattomuuden vaarantavien seikkojen puutteellinen selvitys* ennen tilintarkastustoiminnan aloittamista. Oman työn/omistuksen tarkastaminen verrattain yksiselitteinen luokka, joten sen tarkempi avaaminen on tässä yhteydessä tarpeetonta, mutta *riippumattomuuden puutteellinen selvitys* -luokan sisältöä on tarkoituksenmukaista avata hieman yksityiskohtaisemmin (taulukko 3).

Taulukko 3: Esimerkkejä riippumattomuuden puutteellisesta selvityksestä/valvonnasta

Rikkomus (lukumäärä)	Esimerkki ilmentymisestä
Riippumattomuuden uhkien puutteellinen varautuminen (ja dokumentointi)	Tilintarkastaja oli tarjonnut sisäisen tarkastuksen palveluita tilintarkastusasiakkaalle (mikä sinällään ei ole kiellettyä) ja oli tässä toiminnassa jättänyt riittävästi varautumatta oman asemansa tuomiin mahdollisiin riippumattomuuden uhkiin (esim. suorittamalla sisäisen tarkastuksen tulosten läpikäynnin sellaisen tilintarkastuspartnerin kanssa, joka ei ole mukana kummassakaan toimeksiannossa).
Jäähdyttelyjakson noudattamatta jättäminen	Tilintarkastaja oli ottanut vastaan ns. ”avainhenkilön” töitä aiemmin tarkastamassaan yhteisössä ennen lakisääteisen 2 vuoden määräajan loppumista.
Oman riippumattomuuden puutteellinen selvitys	Asunto-osakeyhtiön tilintarkastajana (ja myös asukkaana) oma etu ja tarkastuskohteen etu ovat olleet ilmeisessä ristiriidassa, mutta tämä on jäänyt tilintarkastajalta huomaamatta.

Ei neutraali suhtautuminen tarkastuskohteeseen -tapauksessa tilintarkastaja toimi objektiivisuuden vastaisesti, kun hän ei riittävän tarkasti erotellut omia päätelmiään tarkastushavainnoista. Tapauksessa käytetyt kielelliset ilmaisut eivät viestineet neutraalista suhtautumisesta tarkastustehtävään ja lausunnot olivat muillakin tavoin liian ehdottomia sekä osin myös tehtävään kuulumattomia. (Tilintarkastuslautakunnan ratkaisukokoelma 9/2003 s. 79.)

Seuraavaksi on vuorossa *laadunvalvonnan vaikeuttaminen* (kuvio 9), johon liittyviä rikkomuksia havaittiin 12 kappaletta. Kyseisillä rikkomuksilla on tiettyjä kytköksiä myös muihin alaluokkiin, kuten tarkastus- ja menetelmävirheisiin, mutta ne on koottu yhteen tähän alaluokkaan sen vuoksi, että rikkomukset ovat tulleet ilmi nimenomaan laadunvalvontatarkastusten yhteydessä. Yleisimmät rikkomukset tässä alaluokassa liittyivät laadunvalvonnan viivyttämiseen ja laadunvalvontajärjestelmän puuttumiseen (taulukko 4).

Kuvio 9: Laadunvalvonnan vaikeuttamisen diagrammijakauma

Taulukko 4: Laadunvalvonnan vaikeuttamisen ilmentymistapoja

Rikkomus (lukumäärä)	Esimerkki ilmentymistavasta
Laadunvalvontajärjestelmän puuttuminen (5)	<ul style="list-style-type: none"> • Toimeksiannoista ei oltu tehty lainkaan kirjallista suunnitelmaa, eikä dokumentaatiosta käynyt selkeästi ilmi suoritettujen toimenpiteiden luonne, ajoitus, laajuus tai johtopäätös. Lisäksi minkäänlaista riskienarviointia ei myöskään oltu tehty.
Laadunvalvonnan viivyttäminen (4)	<ul style="list-style-type: none"> • Ennakkokartoituslomakkeen palauttamatta jättäminen. • Kieltäytyminen vastaanottamasta haastemiehen toimittamaa yhteydenottokirjettä. • Ei otettu yhteyttä laaduntarkastajaan määräajassa, kehotuksista huolimatta.
Kieltäytyminen laaduntarkastuksesta (1)	<ul style="list-style-type: none"> • Tapauksessa tilintarkastaja oli laaduntarkastuskutsun saatuaan ilmoittanut hakevansa itse hyväksyntänsä lakkauttamista, mutta oli kuitenkin jättänyt tämän tekemättä. Tämän jälkeen kyseinen tilintarkastaja ilmoitti ykskantaan jättäytyvänsä tilanteessa passiiviseksi, eikä millään tavalla enää vastannut viranomaisten yhteydenottoihin.
Tiedonantovelvollisuuden noudattamatta jättäminen (1)	<ul style="list-style-type: none"> • TILA:n sihteerin esittämään kommenttipyyntöön vastaaminen vasta viiden kuukauden kuluttua sen antamisesta (useista kehotuksista huolimatta).
Ristiriitaisten tietojen antaminen valvontaviranomaiselle (1)	<ul style="list-style-type: none"> • Tilintarkastajan TILAlle toimittamat selvitykset olivat ristiriidassa julkisista rekistereistä saatujen tietojen kanssa. Vaikka joltain osin kyseessä saattoi olla kyse terminologian epäselvyydestä, niin kokonaisuutena arvioiden voitiin todeta, että tilintarkastaja oli loukannut rehellisyyden vaatimusta.

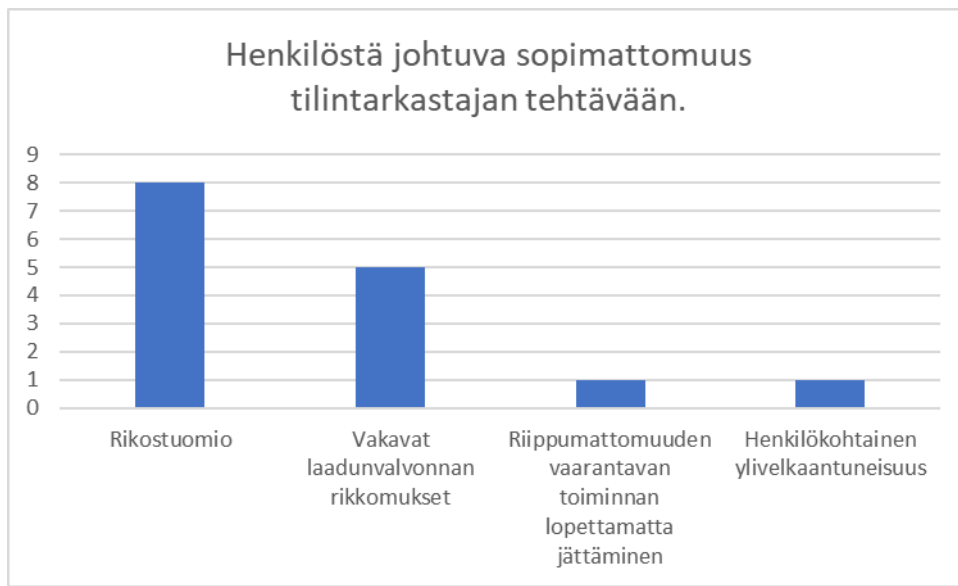
Kolmantena alaluokkana ammattikunnan maineelle haitallisessa eettisessä toiminnassa on koottu yhteen sellaiset *yksittäistapaukset*, joita ei voitu sijoittaa luontevasti mihinkään toiseen alaluokkaan. Näitä tapauksia oli kaiken kaikkiaan neljä (4) kappaletta (taulukko 5).

Taulukko 5: Muut ammattieettiset loukkaukset

Rikkomus	Selitys
Neuvontavelvollisuuden laiminlyönti tilintarkastajan vaihdon yhteydessä.	Tilintarkastaja oli jättänyt toteuttamatta hänelle kuuluneen veloitteen kertoa asiakasyritykselle tarpeesta valita uusi tilintarkastusyhteisö lain edellyttämässä järjestyksessä ennen kuin edellisen yhteisön kelpoisuus tilintarkastukseen lakkasi.
Lain takaaman eroamisoikeuden käyttö epäselvyyttä ja sekavuutta aiheuttavalla tavalla.	Tilintarkastaja oli jättänyt hallituksen kanssa syntyneiden näkemuserojen johdosta eroilmoituksen tehtävänannostaan, mutta jatkanut tästä huolimatta sen toteuttamista.
Sakkotuomio luottamusaseman väärinkäytöstä.	Tilintarkastaja oli saanut lainvoimaisen tuomion luottamusaseman väärinkäytöstä sekä törkeän kavalluksen yrityksestä. Tilintarkastuslautakunta päätyi hyväksymisen peruuttamisen sijasta määräämään sanktioksi vain varoituksen (tästä syystä tapausta ei sijoitettu luokittelussa muiden rikostuomioiden joukkoon).
Oman taloudellisen tilanteen tervehdyttäminen lain vastaisen menettelyn kautta.	TILA tutki oliko kyseinen tilintarkastaja enää kelvoinen harjoittamaan tilintarkastajan ammattia ylivelkaantumisen johdosta. Tapaus osoitti, että hyväksymisen peruutus ei ollut vielä ajankohtainen, mutta tilintarkastajan katsottiin menetelleen osakeyhtiölain vastaisesti muodostaessaan taloudellisen tilan tervehdyttämissuunnitelmaansa ja siten myös alentaneen tilintarkastuksen ammatin luotettavuutta ja arvoa.

4.3 Ammattitaitoon liittyvät epäkohdat

Kolmantena analyysin yläluokkana tarkasteltiin tilintarkastajien yleisiä ammattitaitoon liittyviä epäkohtia, joita kertyi kahteen alaluokkaan 21 rikkomuksen verran. Tämä luokka koostuu yksinomaan sellaisista tapauksista, joissa tilintarkastajan rikkomus katsottiin tilintarkastuslautakunnassa riittäväksi osoitukseksi sopimattomuudesta tilintarkastajan ammatin harjoittamiseen, ja näin ollen kaikissa tapauksissa seurauksena oli *tilintarkastajaksi hyväksymisen peruutus*. Ensimmäiseen alaluokkaan koottiin kaikki ne *henkilöstä johtuvat rikkomukset*, jotka osoittavat sopimattomuuden tilintarkastajan tehtävään (kuvio 10).

Kuvio 10: Tilintarkastajan tehtävään sopimattomuuden diagrammijakauma

Henkilöön perustuvia rikkomuksia havaittiin kaiken kaikkiaan 15 kappaletta, joista suurin osa juontui *lainvoimaisista rikostuomioista* (taulukko 6).

Taulukko 6: Tilintarkastajien rikostuomioihin johtaneet syytekohdat

Tuomioihin johtaneet syytekohdat	Lukumäärä
<i>Törkeä kurssin vääristäminen</i>	1
<i>Kirjanpitorikos</i>	4
<i>Törkeä veropetos</i>	2
<i>Kavallus</i>	1
<i>Verorikkomus</i>	1
<i>Velallisen epärehellisyys</i>	1

Vakavat laadunvalvonnan rikkomukset olivat osittain samankaltaisia kuin aiemmin käsitellyissä laadunvalvonnan vaikeuttamiseen liittyvissä tapauksissa. Kuitenkin, nämä rikkomukset on katsottu tilintarkastuslautakunnan käytännössä astetta vakavammiksi, koska niistä on seurannut huomautuksen tai varoituksen sijasta hyväksymisen peruuttaminen ja tämän vuoksi ne on myös haluttu tässä tutkimuksessa yhdistää henkilöön liittyviin syihin. Vakavista laadunvalvonnan rikkomuksista voidaan esimerkin omaisesti nostaa esille laaduntarkastuksen toistuva tietoinen laiminlyönti, sekä laadunvalvontaviranomaisen toiminnan tietoinen ja perusteeton estäminen. Näissä tapauksissa tilintarkastaja on aktiivisesti pyrkinyt omalla toiminnallaan estämään laadunvalvonnan suorittamisen esim. jättämällä vastaamatta yhteydenottopyyntöihin ja toimittamalla ristiriitaisia/epäuskottavia selvityksiä omasta toiminnastaan.

Riippumattomuuden vaarantavan toiminnan lopettamatta jättäminen on edellisen ryhmän mukaisesti nostettu tämän yläluokan alle eikä riippumattomuuden laiminlyönteihin, koska lopputuloksena oli hyväksymisen peruutus. Kyseisessä tapauksessa tilintarkastajan toiminnassa havaittiin valvonnan yhteydessä, että hän ei kahdesta aiemmin saaneestaan varoituksesta huolimatta ollut lopettanut toimimista tilintarkastajana yhtiössä, jonka toimitusjohtajana hän oli myös vastannut kirjanpidon valvonnasta. Kyseessä oli siis *toistuva* oman työn/omistuksen tarkastaminen.

Henkilökohtaisen ylivelkaantuneisuuden tapauksessa oli myös kyse riippumattomuuden vaarantumisesta, mutta ei sen perinteisessä merkityksessä. Konkurssi on tilintarkastuslaissa säädetty yhdeksi tekijäksi, jonka perusteella tilintarkastajan ei voida enää katsoa olevan kelpuutettu harjoittamaan tilintarkastajan ammattiaan (TTL 1§). Vaikka kyseisessä tapauksessa tilintarkastajaa ei oltu konkreettisesti asetettu konkurssiin, oli TILA perusteluissaan todennut, että ”hyväksytyjen tilintarkastajien valvonnassa ylivelkaisuus ja maksukyvyttömyystilanne voivat tulla arvioitavaksi tilintarkastajan sopivuuden kannalta, vaikka tilintarkastajaa ei olisikaan saatettu konkurssiin.” (TILA Ratkaisukokoelma 4/2002, s. 34) Tilintarkastuslautakunta katsoi, että kyseisen tilintarkastajan taloudellinen riippumattomuus oli ylivelkaantumisen johdosta vaarantunut niin, että hänen ei enää katsottu olevan kykenevä harjoittamaan tilintarkastajan ammattiaan objektiivisella tavalla.

Viimeisessä alaluokassa analysoitiin tapauksia, jotka voitiin liittää *tilintarkastajan työn laadun ylläpitämättömyyteen*. Tapauksia voitiin tarkasteluajalta nostaa esille vain kuusi (6) kappaletta, jotka jakautuivat tasan kahteen osa-alueeseen: *liian vähäinen tilintarkastustehtävien lukumäärä* ja *hylkäävät laaduntarkastukset*. Tapauksissa itsessään ei ollut kuitenkaan mitään erityisempiä esiin nostettavia yksityiskohtia ja ryhmien kuvaukset ovat verrattain yksiselitteisiä niiden sisällöistä.

5 Tulkinta ja johtopäätökset

Tutkimuksen tarkoituksena oli yhtäältä pyrkiä selvittämään tilintarkastajien ammattieettisten periaatteiden rikkomusten lajeja sekä toisaalta pyrkiä tämän pohjalta muodostamaan jonkinlaista kuvaa periaatteiden noudattamisen tasosta 2000-luvun Suomessa.

Tutkimuksen keskeisin johtopäätös on se, että tilintarkastuksen ammattieettisten periaatteiden noudattamisen voidaan katsoa olevan Suomessa varsin hyvällä tasolla, mutta tietyille osa-alueille olisi tästä huolimatta hyvä kiinnittää yhä enemmän huomiota. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että lähes $\frac{3}{4}$ tutkittavaksi ja ratkaistavaksi päätyneistä rikkomuksista liittyi itse prosessissa tapahtuneisiin tarkastus- tai raportointivirheisiin eli toisin sanoen muoto- ja menettelyvirheisiin, joilla on loukattu ammatillisen huolellisuuden periaatetta itse konkreettisesti tilintarkastusprosessissa. Tämän ryhmän ja samalla koko tutkimuksen yleisimmäksi rikkomukseksi paljastui *virheellinen/puutteellinen tilintarkastuskertomus*. Toisaalta, vaikka kolmanneksi isoin rikkomusten joukko koostuikin niistä tekijöistä, joiden perusteella tilintarkastajien katsottiin olleen henkilöinä sopimattomia tilintarkastajien tehtävään, sisältyi tähän ryhmään kuitenkin vain 10 % kaikista havaituista rikkomuksista. Näin ollen voidaan aineiston nojalla perustellusti todeta, että kokonaisuutena arvioiden tilintarkastajat ovat 2000-luvulla toimineet työssään ja niihin vaikuttavissa ammattisuhteissa objektiivisesti ja rehellisesti, mutta huolellisuutta rikkovien tapausten määrä on kuitenkin sen verran suuri, että on syytä peräänkuuluttaa yhä tarkempaa huomiota toimenpiteisiin valmistautumisessa sekä niistä raportoimisessa.

Periaatteiden noudattamiseen on aineiston analysoinnin perusteella lisäksi myös yleisellä tasolla syytä kiinnittää tarkempaa huomiota, koska muutaman viimeisimmän vuoden aikana on rikkomuksissa tapahtunut selkeä piikki. Vuosina 2017 ja 2018 seuraamuksiin johtaneita tapauksia oli yhteenlaskettuna 38 kappaletta, mikä oli enemmän kuin kaikki vastaavanlaiset tapaukset yhteensä vuosina 2010-2016. On toki otettava huomioon, että tähän on myös saattanut vaikuttaa valvonnan keskittyminen PRH:lle vuoden 2016 alusta alkaen ja edelleen sen tilintarkastuslautakunnan tulkintalinjan ja työtehokkuuden kiristyminen aiempaan verrattuna. Rikkomusten vähäinen määrä vuonna 2019 selittynee puolestaan sillä, että tutkimusta aloitettaessa syyskuun alussa jäi koko loppuvuoden mahdollinen ratkaisukäytäntö luonnollisesti kokonaan tarkastelun ulkopuolelle. On mahdollista, että ennen vuoden loppua rikkomusten kokonaismäärä voi vielä kasvaa, kun mahdollisesti ilmenneitä tapauksia keretään käsittelemään. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan keskitytty itse valvontaviranomaisen toimintaan, joten johtopäätös on yksinomaan aineiston valossa

se, että rikkomukset ovat olleet kasvussa kyseisenä ajankohtana aiempaan verrattuna ja tämä trendi on myös mahdollisesti jatkumassa.

Karkeasti laskettuna tilintarkastuslautakunta on määrännyt keskimäärin noin kuusi (6) konkreettista seuraamusta per vuosi viimeisen 19 vuoden ajan ja vuoden 2018 lopussa hyväksytyjä tilintarkastajia toimi Suomessa noin 1400 kappaletta (Tivan toimintakertomus 2018 s. 5, kuva 1). Rikkomusten suhteutettu osuus onkin näin ollen 0,42% ammattitilintarkastajaa kohden. Myös tämä tilastollinen fakta tukee ajatusta periaatteiden noudattamisen hyvästä tasosta, koska rikkomusten määrä on ammattia harjoittavien henkilöiden lukumäärään suhteutettuna varsin pieni. Edelleen tätä ajatusta tukee myös se, että n. 33% ajanjaksolla tapahtuneista tutkinnoista tilintarkastuslautakunta ei oman tulkintansa perusteella katsonut olleen lainkaan aihetta määrätä tilintarkastajalle/tilintarkastusyhteisölle seuraamusta, eli näissä tapauksissa oli toimittu edellytettävien säädösten ja ammattieettisten periaatteiden mukaisesti.

Nämä edellä mainitut johtopäätökset yhdessä aiemmin käsiteltyjen aineiston analyysitulosten kanssa vastaavat tutkimuskysymyksiin, eli *millä tavoin ammattieettisten periaatteiden rikkomukset ovat realisoituneet 2000-luvun Suomessa ja millainen yleispiirteinen kuva näiden rikkomusten pohjalta muodostuu suomalaisten ammattitilintarkastajien eettisyyden tasosta.*

Tutkimukselle voidaan kuitenkin myös esittää kritiikkiä siitä, että nämä analyysitulokset ovat kuitenkin enemmän tai vähemmän suuntaa antavia, koska tuloksiin on osittain päädytty valittujen analyysimenetelmien ja luokittelussa tehtyjen ratkaisujen johdosta. Tietynlaisia vivahde-eroja on näistä syistä mahdollista esiintyä eri luokkien välillä ja vaikka kaikki tapaukset on pyritty käymään yksityiskohtaisesti läpi ja niissä havaitut keskeisimmät rikkomukset on koottu kattavasti aineistosta, on mahdollista, että joitain yksittäisiä sivurikkomuksia on saattanut jäädä dokumentoimatta. On myös mahdollista, että saman aineiston läpikäyminen hieman erilaisella luokittelulla saattaisi tuottaa jonkin verran edellä esitetystä poikkeavia tuloksia, mutta kokonaisuutena arvioiden tutkimus antaa kuitenkin suuripiirteisen ja selkeän kuvan tilintarkastuksen ammattieettisten periaatteiden yleisimmistä rikkomuksista sekä tilintarkastajien ammattieettisyyden tasosta.

Jatkossa olisikin hyvä toteuttaa vastaavanlainen tutkimus esimerkiksi lisäämällä siihen seuraavan viiden vuoden tulokset. Näin voitaisiin mahdollisesti arvioida sitä, onko rikkomusten määrässä keskimääräisellä vuositasolla tapahtunut muutoksia tai onko vuosina 2017-2018 havaittu piikki rikkomusten määrässä jatkanut kasvuaan.

Lähteet

- Bollom, W. J (1988) *Ethics and Self-regulation for the CPAs in the USA*, Journal of Business Ethics, vol 7 s. 55-61
- Horsmanheimo, Pasi; Steiner, Maj-Lis (2017) *Tilintarkastus: asiakkaan opas*, Webversio
- IESBA Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: *Kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluontoista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet ja Kansainväliset eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille* (2018)
- Jensen, M. C. & W. H Meckling (1976), *Theory of the Firm: Managerial Behaviour, Agency Costs and Ownership Structure*, Journal of Financial Economics, vol 3, no.4 s. 305-360.
- Kultgen, J. (1988), *Ethics and professionalism*, University of Pennsylvania Press
- Patentti- ja rekisterihallitus (2019). Tilintarkastuksenlaatu.
<https://www.prh.fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu.html> (Viittauspäivä 16.10.19)
- Patentti- ja rekisterihallitus (2019). Tutkinnat ja kantelut.
https://www.prh.fi/tilintarkastusvalvonta/tutkinnat_ja_kantelut.html. (Viittauspäivä 16.10.19)
- Patentti- ja rekisterihallitus (2018). Tivan toimintakertomus.
<https://www.prh.fi/stc/attachments/tilintarkastusvalvonta/Tivantoimintakertomus2018.pdf>
(Viittauspäivä 13.12.2019)
- Suomen tilintarkastajat RY (2019). Mitä on hyvä tilintarkastustapa.
Haettu osoitteesta: <https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/mita-on-hyva-tilintarkastustapa#1> (Viittauspäivä 16.10.19)
- Tilintarkastuslaki 1141/2015
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (Uudistettu laitos.). Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Viitanen, Janne, (2000) *Auditors professional ethics and factors associated with disciplinary cases against auditors*, Helsinki: Yliopistopaino